

Okupantų veiksmai siekiant demoralizuoti ir dezorganizuoti pasipriešinimą 1945 m. vasarą

AMNESTIJA

1945 m. vasarą rusų okupantai nesirengė keisti savo taktikos slopindami karinį pasipriešinimą Lietuvoje. Svarbiausia slopinimo priemonė kaip ir anksčiau buvo NKVD bei NKGB karinė jėga. Nepaisant pasipriešinimo laimėjimų 1945 m. pavasarį, okupantams pirmąją sėkmę atnešė jų naudai veikęs laiko veiksnys. Antrojo pasaulinio karo metu įsigyto karo grobio dalybos į tolimiausią tarptautinės politikos užkampį nustūmė prieš karą buvusių nepriklausomų valstybių klausimą. Vokietijos kapituliacija galutinai palaidojo viltį, kad į Lietuvą gali grįžti frontas¹. Partizanams teko nedėkingas uždavinys prognozuoti sąjungininkų veiksmus nežinant, kiek laiko truks sovietų okupacija, atsiliepė ir psichologinis bei fizinis nuovargis dėl nuolatinio pavojaus gyvybei (ypač Šiaurės, Rytų ir Vidurio Lietuvoje).

Partizanus demoralizuojamai veikė okupacinės valdžios skelbiama amnestija ir galimybė legalizuotis. 1945 m. vasario 9 d. LSSR vyriausybės paskelbtą atsišaukimą į lietuvių tautą, žadantį „dovanoti“ pasipriešinimo dalyviams jų „kaltes“, sovietinė propaganda vaizdavo kaip itin humanišką aktą, kurio tikslas – nutraukti beprasmią kraujo liejimą ir išgelbėti tautą. Vėliau šis propagan-

dinis įvaizdis buvo pakartotas istorinėje ir publicistinėje literatūroje teigiant, kad kolia-borantai yra taikingi, rūpinasi tautos likimu (tautinis komunizmas), o svetimi stalinistai, teikę pirmenybę karinėms ir teroro priemonėms, – tikri bukapročiai. Iš tikrųjų amnestija prasidėjo jau 1945 m. sausio mėn. (iki jos paskelbimo!), kai, anot LSSR NKVD komisaro J. Bartašiūno, Raseinių apskrityje legalizavosi 45 partizanai su savo vadu Miteliu, o Utenos, Kėdainių ir Raseinių apskrityse – dar per 200 partizanų².

Vienas pirmųjų amnestijos aktų, kurį pavyko rasti, buvo parengtas, suredaguotas bei patvirtintas NKGB žinybos pareigūnų ir viešai paskelbtas su Šiaulių apskrities vykdomojo komiteto pirmininko Bakučio ir NKVD viršininko kpt. Satkausko parašais. Jame sakoma, kad tiems, kurie nuo 1944 m. gruodžio 29 d. iki 1945 m. sausio 10 d. „grįš iš miškų arba slapstymosi vietų ir laisvu noru atiduos ginklus milicijos organams, nutrauks visus ryšius su lietuvių tautos priešais“, garantuojama visiškas „klaidų dovanojimas“³. Dar anksčiau – 1944 m. gruodžio 12 d. – buvo išplatintas Rokiškio apskrities vykdomojo komiteto ir NKVD kreipimasis dėl registracijos⁴. 1945 m. sausio 25 d. „Smerš“ iniciatyva buvo paskelbtas suimto LLA Tauragės rinktinės vado J. Babiliaus vardu pasirašytas

atsišaukimas į apskrities partizanus, raginantis sudėti ginklus, demobilizuotis ir atgailauti⁵.

Kai kurie partizanai per šeimų narius iš NKGB gaudavo laiškų, kuriuose jie buvo raginami nužudyti savo vadus ir išeiti iš miško; užsiregistravusiems buvo žadamos įvairios tarnybos ir pan.⁶ Telšių apskrityje jau 1944 m. gruodžio pabaigoje 5 aktyvesnių partizanų šeimos bei giminės buvo priversti pasirašyti, kad jų sūnūs savanoriškai pasiduos, priešingu atveju grasinta pritaikyti jų ūkiams „rimtas represijas“⁷.

Visi minėti raginimai, tarp jų ir LSSR vyriausybės atsišaukimas, turėjo potekstę: kaip aiškino LSSR NKVD komisaras J. Bartasiūnas, legalizacija buvo siejama su pačių pasidavusiųjų „aktyvia kova su lietuviškai vokiškomis gaujomis siekiant išpirkti savo kaltę prieš tautą, prieš tėvynę“⁸. Iš pasidavusio partizano buvo reikalaujama tapti išdaviku – nusiplauti „nuodėmes“ bendražygių krauju. Užsiregistravusius partizanus panaudoti pasipriešinimui slopinti orientavo ir slapta LSSR NKVD–NKGB 1945 m. balandžio 5 d. direktyva Nr. 0033/11; joje nurodomi būdai ir priemonės, kaip iš suimtų partizanų sudaryti agentūrą, galinčią įsiskverbti giliai į pagrindį ir veiksmingai jį žlugdyti⁹.

1945 m. pavasarį skelbiama amnestija nebuvo efektyvi. Nors NKVD–NKGB dokumentuose užfiksuoti nemaži tuo metu užsiregistravusių asmenų skaičiai, tačiau tarp jų verbuojamų, o ypač veikiančių, agentų labai nedaug. Tai savo ruožtu liudija, kad daugelis užregistruotų „banditų“, net ir atnešusių ginklus, su organizuotu pasipriešinimu nieko bendro neturėjo. Ištrauktas iš slėptuvės pauglys ar jaunuolis tada nesunkiai galėjo nurodyti net kelias slaptavietes, kuriose buvo laikomi praėjus frontui surinkti ginklai. Be

to, terminai, per kuriuos įsakyta sunešti nuo fronto likusius ginklus, buvo labai trumpi – dešimt dienų (pvz., NKVD Šiaulių apskrities viršininko saugumo kpt. Satkausko viešas 1944 m. gruodžio 15 d. įsakymas arba NKVD–NKGB Telšių apskrities viršininko įsakymas, reikalaujantis per dešimt dienų savanoriškai atiduoti ginklus, šaudmenis ir ryšio priemones, priešingu atveju grasinama bausme)¹⁰. Kartojosi radijo imtuvų situacija: buvo kvaila tikėtis, kad per tokį trumpą laiką, nesant galimybių paskleisti informaciją ir siaučiant po kaimus rusų kariuomenei, ūkininkai neš į NKVD skyrius laukuose rastus ginklus, bet nepaisant to, pasibaigus šiam terminui ginklus galėjo turėti tik „banditai“.

A. Ramanausko-Vanago liudijimu, iki 1945 m. liepos mėn. Dzūkijoje nebuvo nė vieno užsiregistravusio partizano¹¹. Raseinių, Kėdainių apskrityse ir Šiaurės rytų Aukštaitijoje jų buvo, bet daugiausia iš jaunesnių, t.y. neseniai veikiančių, ir ne tokių aktyvių partizanų, kurie galėjo nesukeldami įtarimo užsiregistruoti kaip vengę mobilizacijos. Rokiškio apskrityje birželio mėn. užsiregistravo tik 29 „vengę mobilizacijos“ ir tik vienas iš jų atnešė ginklą, liepos mėn. – 50, bet tarp jų nebuvo nė vieno partizano¹².

Kėdainių apskrityje kartu su operacijomis prieš V. Pabarčiaus vadovaujamus partizanus prasidėjo ir jų šeimų bei giminių trėmimai, o dėl patirtų nuostolių dalis vyrų ėmė registruotis jau 1945 m. vasario mėn.¹³

Planingas rusų kariuomenės siautimas, ilgalaikis okupantų teroras ir represijos prieš partizanų šeimas bei gimines ilgainiui demoralizuojamai paveikė dalį kovotojų ir jų šeimas visoje Lietuvoje. Okupantai pasinaudojo ir palankia politine padėtimi, susiklosčiusia po Vokietijos kapituliacijos. 1945 m.

gegužės mėn. LSSR NKVD–NKGB parengė ypatingą priemonių planą, kaip demoralizuoti, skaldyti ir krikdyti partizanų junginius bei grupes¹⁴. Jame numatyta visuotinė ir intensyvi agentūrinė-operatyvinė bei profilaktinė okupantų veikla: panaudoti visą (!) agentų ir informatorių tinklą, ir pirmiausia agentus iš lietuvių „autoritetingos“ visuomenės, kad būtų išaiškinti partizanai ir kiti pagrindininkai, taip pat panaudoti jų gimines siekiant palenkti rezistentus savanoriškai pasiduoti; verbuoti naujus agentus iš lietuvių karininkijos, buvusių politinių partijų narių, kunigų, mokytojų ir aukštųjų mokyklų profesūros bei studentų, taip pat verbuoti partizanų gimines ir suaktyvinti senus agentus, keliant jiems uždavinį įtikinti pasipriešinimo dalyvius nutraukti ginkluotą kovą ir užsiregistruoti, o boikotuojantį mobilizaciją jaunimą – ateiti ir „prisipažinti kaltę“; peržiūrėti visų suimtų ar užsiregistravusių partizanų, rėmėjų, vengusių mobilizacijos vyrų duomenis NKVD–NKGB apskričių skyrių kartotekose siekiant dalį minėtų asmenų užverbuoti ir pasiųsti atgal krikdyti bei skatinti išeiti iš miško partizanų grupes.

Daug dėmesio buvo skirta lietuvių visuomenės, ypač rezistentų artimųjų, psichologiniam apdorojimui. Agentai ir informatoriai, taip pat specialiai siunčiami į apskritis bei valsčius agentai maršrutininkai turėjo plačiai paskleisti „drg. Stalino 1945 m. gegužės 9 d. kalbą apie Vokietijos kapituliaciją“ ir Lietuvos vyriausybės kreipimąsi „Į lietuvių liaudį“. Į partizaninio sąjūdžio labiausiai apimtas vietas Lietuvos bolševikų CK ir LSSR LKT vienam dviem mėnesiams turėjo išsiuntinėti aukštus komunistų partijos bei administracijos pareigūnus, deputatus aiškinamajam darbui atlikti; provincijoje į šį darbą turėjo būti įtraukta autoritetinga inteligentijos

dalys, kurią NKVD–NKGB iš anksto turėjo patikrinti, instrukuoti ir kontroliuoti.

Registracijos metu numatyta organizuoti mitingus, partizanams ir jų vadams rašyti laiškus, kurie turėjo būti perduodami per gimines, pažįstamus, draugus ir buvusius partizanus, „Tiesoje“ ir apskričių laikraščiuose nuolat spausdinti propagandinius okupacinės administracijos aukščiausiųjų pareigūnų straipsnius, raginančius registruotis. Agentūrinė-operatyvinė bei propagandinė LSSR NKVD–NKGB veikla turėjo būti derinama su NKVD pasienio kariuomenės Lietuvos apygardos valdybos viršininku gen. mjr. M. Byčkovskiu ir 4-osios šaulių divizijos vadu gen. mjr. P. Vetrovu.

Didžiausias saugumo dėmesys turėjo būti skiriamas inteligentijai, sudarančiai pasipriešinimo vadovybės branduolį¹⁵. Į tai orientavo LSSR NKGB 1945 m. gegužės 11 d. direktyva Nr. 19 dėl agentūrinio-operatyvinio darbo sustiprinimo tarp inteligentijos ir jaunimo ir 1945 m. gegužės 28 d. direktyva Nr. 2/1519/P dėl agentūrinės-operatyvinės veiklos sustiprinimo atskleidžiant „lietuviškai vokišką pagrindį“¹⁶.

Okupantai privertė prelatą Stasį Jokušauską ir kurijos kanclerį kunigą Mielešką parašyti laišką „Visiems Kauno arkivyskupijos klebonams, bažnyčių rektoriams ir tikintiesiems“, kuriame smerkiami besislapstantys partizanai, jie raginami klausyti Bažnyčios ir Valdžios, mesti ginklus ir grįžti „į kilnų atstatymo darbą“. Laiškas jau su pačių saugumiečių pagalba buvo platinamas ne tik Kauno arkivyskupijoje, bet ir Panevėžio vyskupijoje, minimas užsienyje¹⁷. Bet tik Gelgaudiškio kunigas paragino vyrus išeiti iš miško ir pasiduoti; šitaip legalizavosi 13 vengiančių šaukimo į kariuomenę asmenų¹⁸. Griškabūdžio kunigas šiuo ganytojišku laišk-

ku nepatikėjo, nes buvo parašytas nesilaikant kanonų¹⁹.

Rokiškio apskrities NKGB 1945 m. birželio mėn. pasiuntė 5 agentus darbui su giminėmis, parašė per 12 laiškų²⁰. Tačiau vyrai neskubėjo, todėl imta terorizuoti gimines ir artimuosius. Liepos 25 d. į NKVD Pandėlio valsčiaus skyrių atėjo su ginklais ir užsiregistravo 3 partizanai, iš jų vienam buvo pažadėta grąžinti iš tremties sužadėtinės šeimą²¹. Rugpjūčio 17 d. suimta Orlanienė iš kalėjimo parašė laišką vyrui prašydama registruotis, o 30 d. Pranas Orlanas bei jo pavaduotojas Juozas Žukauskas užsiregistravo ir atidavė ginklus²².

Rugpjūčio pabaigoje NKVD Kaišiadorių apskrities skyrius konfiskavo 8 ūkininkų turta; enkavedistai grasino šeimoms tolesnėmis represijomis, jeigu jų nariai negrįš iš Kariūno būrio; dėl to užsiregistravo 3 asmenys, tačiau ginklų neatidavė, sakėsi palikę būryje²³. Lapkričio mėn. pasklidus gandams, kad M. Kuzinevičius-Serbentas linkęs legalizuotis, jo motinai buvo perduotas laiškas leidimas per penkias dienas užsiregistruoti²⁴.

PARTIZANŲ DISKUSIJA DĖL REGISTRACIJOS

Nesiliaujant visuotiniam terorui, pasikeitus tarptautinei padėčiai, intensyvi psichologinė okupantų ataka – amnestija vis labiau dezorganizavo ir demoralizavo partizanus iš vidaus. Dalis partizanų patikėjo pažadais paklususiųjų nebausti ir nesiimti represijų prieš jų šeimų narius, dalis bandė pasiaukoti ir taip apsaugoti savo šeimas nuo represijų, nors dauguma partizanų ir jų vadų suvokė, kad tai tik vienas iš psichologinių priešo manevrų²⁵. Liepos 18 d. LLA Vilniaus apygar-

dos štabo pasirašytame atsišaukime atsakyme į amnestiją aiškiai nurodytas šios akcijos absurdiškumas: kodėl atleidžiamos „nuodėmės“ dar nesugautiems ir laisvėje esantiems asmenims, o ne amnestuojami nekaltai suimti žmonės, kurie kankinasi kalėjimuose?²⁶

Tam atsispirti tebuvo dvi galimybės – leisti partizanams registruotis, kad jie patys įsitikintų, jog tai tik eilinės okupantų pinklės, arba drausti registruotis ir užsiregistravusį be leidimo partizaną laikyti išdaviku. Kuria iš eiti pasirinkti, dažniausiai savarankiškai sprendė patys didesnių organizacinių vienetų vadai. Registruotis leido Dzūkijos partizanų vadovybė; savo sprendimą ji motyvavo taip: a) partizanai ir jų vadai laisvės kovą pasirinko savo valia. Ši kova bus ilga ir sunki, reikės daug aukų, o kovotojų šeimos bus žiauriai persekiojamos, tačiau okupantų pažadais niekuomet negalima tikėti; b) propagandos sumetimais užsiregistravusieji iš pradžių tikrai paleidžiami, bet ateityje okupantas vis tiek su jais susidoros; c) kai kurie partizanų šeimų nariai netiki partizanų kovos sėkme ir labiau nori, kad partizanas vėliau būtų kalinamas kalėjime negu žūtų kovoje; d) partizanai fizine jėga negali atlaikyti priešų spaudimo, bet kovoti privalo ir pasitikėti tegali savo dvasinėmis jėgomis, todėl bus net geriau, kad užsiregistruos tie, kurie jaučiasi dvasiškai neatsparūs, nes ateityje, neištvėrdami kovos sunkumų kaip garbingiems kariams dera, jie gali tapti pogrindžiui našta; e) partizanų šiomis sunkiomis sąlygomis gali būti tik tas, kuris yra pasiryžęs kovoti iki pergalės ir nebijo mirties, o ne tas, kuris lieka kovotojų gretose dėl vadovybės draudimo baimės; f) jei vadovybė neleistų laisvai pasirinkti, tai šeimos, kurios pataria partizanams registruotis, jiems žuvus kaltintų partizanų vadus²⁷.

Svarstant šį klausimą tarp dzūkų partizanų vadų išsiskyrė dvi nuomonės: plk. lt. J. Vitkus-Kazimieraitis buvo už laisvą registravimąsi atiduodant ginklus, lt. A. Ramanauskas-Vanagas – už tai, kad partizanas gali eiti registruotis tik gavęs vadovybės sutikimą, o savavališkai užsiregistravę ir atidavę priešui ginklus turi būti griežtai baudžiami²⁸. 1945 m. vasarą Apygardos štabo posėdyje buvo priimtas bendras sprendimas ir toliau nedrausti partizanams registruotis, tik būtinai įspėti, kad lengvai nepatikėtų priešu ir bent neatiduotų gerų ginklų. Partizanų registracija turėjo tapti tarsi natūralia atranka, kurią reikėjo būtinai atlikti, nes su tokia gausybe partizanų buvo sunku išsilaikyti nepatiriant didžiulių nuostolių, be to, vis sunkiau darėsi išsimaitinti, nes rėmėjai kaskart labiau skurdo²⁹.

Krištaponio rinktinės vadas lt. D. Vaiteelis-Briedis leido registruotis tiems, „kurie neturi griekų“, t. y. besislapstantiems nuo mobilizacijos, naujokams ir nespėjusiems aktyviau įsitraukti į kovą partizanams, kad apsisaugotų nuo provokacijų. Tačiau legalizacijos traktavimas kaip kovos formos pakeitimas siekiant „išsaugoti tautos gyvybę“ buvo smerkiamas³⁰. Birželio mėn. LLA Panevėžio partizanų štabas parengė du straipsnius prieš J. Bartašiūno skelbiamą amnestiją, bet pasikeitus padėčiai rugpjūčio mėn. leido registruotis neatiduodant ginklo; asmenims, atidavusiems ginklą ar užsiregistravusiems kaip partizanams, grėsė sušaudymas³¹.

Partizanų junginiams išsiformavus į mažesnius dalinius, užsiregistruoti tiems, kuriems galima, 1945 m. rudenį leido kpt. A. Tindžiulis-Dėdė³². Netrukdyti registruotis tiems, kurie to nori ar kurių šeimos to prašo – matyt, toks buvo viso Biržų krašto partizanų vadovybės sprendimas; be to, nebuvo

reglamentuojamas ginklo atidavimas priešui³³.

Rokiškėnų partizanams registruotis nuo liepos vidurio lyg ir buvo uždrausta žodžiu, tačiau į pačią legalizaciją buvo žvelgiama daugiau moraliniu aspektu³⁴.

J. Misiūno-Žaliojo Velnio rugpjūčio 4 d. įsakyme nurodyta nesiimti jokios agitacijos prieš norinčius registruotis asmenis, tik priminti, kad jie daro klaidą ir parodo savo menkumą, nes jei paveikti komunistinės propagandos susvyravo, tai ir sutikę pirmąjį išbandymą tokie kariai neišlaikys; iš tokių trumparegių įsakyta atimti ginklus, kad nepatektų priešui³⁵. Tačiau tam tikrais atvejais, gavus raštišką vadovybės leidimą, siekiant išsaugoti kadrus ir apsaugoti rėmėjus nuo nuskurdinimo, kai kurie būriai buvo legalizuoti ir priskirti pagrindžio rezervistų kategorijai³⁶. Apskritai Didžiosios Kovos apygardos vadovybės sprendimas buvo suprantamas kaip leidimas legalizuotis neatiduodant ginklų³⁷.

Tačiau toks aukštaičių liberalumas nebuvo priimtinas Žemaitijos partizanų junginiams, veikiantiems irgi su LLA vėliava. Jų griežtą sprendimą neregistruoti nulėmė ir LLA statutinės nuostatos, pagal kurias pasitraukusieji iš kovos be vado leidimo laikomi išdavikais ir baudžiami mirtimi.

Liepos mėn. Pavidaujo būrio susirinkime vadas T. Kisielius-Česlovas įsakė toliau negailestingai kovoti su okupantais, gintis nuo kariuomenės, uždraudė registruotis³⁸. Draudimą lėmė ir bendroji karo laukimo strategija, numatanti Sovietų Sąjungos ir JAV bei Didžiosios Britanijos konfliktą. Vokietijos kapituliacija šiuo atveju nebuvo visa ko pabaiga, o tik pradžia.

Vėliau A. Ramanauskas-Vanagas, apibendrindamas partizaninės kovos patirtį, ra-

šė, kad draudimas registruotis pogrindžiui neišėjo į gera, nes partizanų gretose liko ir tie, kurie buvo neverti partizanų vardo; jie tapo provokatoriais, padarė didžiulę moralinę žalą organizacijos autoritetui ir pražudė daug kovotojų³⁹. Ši nuomonė tik iš dalies galėtų būti teisinga, nes paskutiniaisiais kovos metais veikė visai kiti veiksniai. Draudimas ar leidimas partizanams registruotis buvo lygiaverčiai; blogiausia buvo tai, kad okupantas sugebėjo primesti partizanams nereikalingą diskusiją ir sukėlė tam tikrą sumaištį organizacijoje. Dauguma partizanų buvo nepatenkinti, kad vadovybė nedraudžia registruotis, ir vadams teko daug aiškinti, kodėl toks sprendimas būtinas⁴⁰. Kita vertus, ten, kur buvo draudžiama registruotis, nepatenkinti liko partizanai, linkę pereiti į legalią padėtį. Galiausiai ten, kur vadai nesiryžo priimti vienokio ar kitokio sprendimo, prasiėjo tarpusavio trintis, skatinama nelengvų kovos ir išsilaikymo sąlygų.

REGISTRACIJOS POVEIKIS

Amnestija psichologiškai užklupo partizanų netikėtai – po žiauraus teroro tai buvo menamo išsigelbėjimo prošvaistė. Šis okupanto manevras akivaizdžiai parodė, kad partizanams reikalinga veiksminga centrinė pasipriešinimo vadovybė, kuri būtų galėjusi tuoj pat reaguoti į jį. Analizuojant labiausiai registracijos paliestų vietovių partizanų junginius aiškėja, kad daugiausia nukentėjo menkai struktūrizuoti, platesnių ryšių ir žymesnių autoritetų neturintys, izoliuoti daliniai. Tačiau ir be to legalizacijos kaip slopinimo priemonės efektas buvo palyginti trumpalaikis, nes okupantai nė neketino laikytis jos sąlygų – užsiregistravusius partiza-

nus iš pradžių paleisdavo, o ilgainiui ėmė sodinti į kalėjimus ar su šeimomis tremti į Sibirą⁴¹. Sovietų valdžią domino ne „taikus“ buvusių partizanų „darbas socialistinės tėvynės naudai“, bet jie patys kaip agentūrinė medžiaga ir informacijos apie partizanų veiklą šaltinis. Į tai orientavo SSRS NKVD–NKGB komisaro pavaduotojų gen. plk. B. Kobulovo ir gen. plk. A. Apolonovo 1945 m. liepos 29 d. direktyva Nr. 35 dėl darbo tarp užsiregistravusiųjų tvarkos⁴².

Pagal direktyvą, atvykus besilegalizuojančiam asmeniui turėjo būti surengiamas auklėjamojo pobūdžio pokalbis, kurio metu nuodugniai išaiškinama amnestijos esmė, t.y. ką iš tikrųjų reiškia „išpažinti kaltę“ („javka s povinnoj“). Toliau direktyvoje aiškinamas okupacinių struktūrų požiūris į juos, nurodoma, kad atvykę „išpažinti kaltę“ asmenys yra „pilnateisiai piliečiai“ (aišku, SSRS) ir gali laisvai gyventi bei dirbti savo ūkiuose ar įmonėse, kurioje dirbo iki perėjimo į nelegalią padėtį (tačiau paso jie negaudavo, o tik pažymą ir buvo priversti periodiškai registruotis milicijos skyriuose). Per administraciją ir partijos struktūrą visiems vadovams buvo nurodyta nereikšti priešiško užsiregistravusiems asmenims ir nesielgti su jais priešiskai; užsiregistravusieji turėjo būti tikrinami ir labiau tinkantys pasitelkiami slapta bendradarbiauti su NKVD–NKGB turint tikslą toliau skaldyti pogrindį, versti legalizuotis, taip pat padėti išaiškinti partizanų junginius. Direktyvoje nurodyta užsiregistravusius asmenis verbuoti informatoriais.

NKVD–NKGB labiausiai domino vadai, galintys suteikti ypač vertingos operatyvinės informacijos, daug vertingesnės negu suteiktų eilinis partizanas ar šiaip besislapstantis asmuo. Per patį amnestijos įkarštį nuėjo re-

gistruotis ir A. apygardos „Vytauto“ grupės vadas A. Baublys-Merkys, kuriam jau anksčiau rusai per gimines buvo garantavę „klaidų“ dovanojimą, tačiau pajutęs, kad pakliuvo į spąstus, pabėgo⁴³. Į panašius spąstus pakliuvo atėjęs Obelių valsčiuje registruotis būrio vadas K. Ramanauskas: pareikalavus išvesti iš miško ir kitus partizanus bei nužudyti B. Pupeikį-Taurą, partizanas į kitą susitikimą su NKGB jau neatėjo, nors ir tarp partizanų turėto autoriteto neatgavo...

Tokiomis aplinkybėmis aiškėja direktyvos Nr. 35 „humaniškumo“ elementų esmė. Užsiregistravusiems asmenims buvo skirta ypatinga NKVD–NKGB „globa“: jie buvo saugomi nuo vietos administracijos perdėto revoliucinio uolumo, bet ne dėl humanizmo ir net ne propagandiniais sumetimais – saugumiečiams rūpėjo apsaugoti žmonių terpę, kurioje galėjo rasti vertingi agentai ir operatyvinės informacijos šaltiniai. Šis sluoksnis turėjo būti sunaikintas pamažu ir laipsniškai, stengiantis nesukompromituoti aukščiausiųjų LSSR valdžios institucijų, kurios dėjos „visagalės“ apgaudinėjamos visuomenės akyse. Telšių apskrityje iki rugpjūčio mėn. visi 24 užsiregistravę kaip partizanai asmenys buvo sekami vietinės agentūros⁴⁴.

Kita vertus, tai, kad registracija bent iš pradžių buvo vykdoma šabloniškai, nesistengiant iš karto išsiaiškinti, kurie užsiregistravusieji yra partizanai, lėmė ir objektyvios aplinkybės: pasibaigus karui ir vykstant Lietuvos integracijos į sovietų imperiją procesui, šalyje iki 1945 m. liepos mėn. turėjo būti baigta „pasportizacija“ – sovietinių pasų išdavimas gyventojams. Tai sudarė palankias galimybes daugeliui besislapstančių žmonių legalizuotis ne per NKVD–NKGB skyrius, bet savarankiškai keičiant gyvenamąją vietą, o partizanams atsirado galimybė išeiti iš miš-

kų ir imtis pagrindinės veiklos legaliai gyvenant miestuose.

Okupantai tikrai nesitikėjo, kad slapukai susikraustys į miestus, – to jie neplanavo. Nepaisant masiško dokumentų tikrinimo keliuose, ant tiltų, geležinkelio stotyse ir net butuose (pvz., Klaipėdoje vien liepos–rugpjūčio mėn. NKVD skyrius du kartus tikrino dokumentus butuose ir kartu su „Smeršu“ dar šešis kartus geležinkelio stotyje)⁴⁵, okupantai buvo bejėgiai prieš žmonių sugėbėjimus ir sistemos korupciją: laikinas pažymėjimas vietoj karinio bilieto kainavo 1600 rb, karinis bilietas su pasu – 6000 rb arba tiesiog gerus pietus su išgėrimu restorane pasikvietus pasų stalo ar karinio komisariato pareigūną⁴⁶. Kita vertus, masinis dokumentų tikrinimas miestuose kėlė grėsmingą padėtį, kad nomenklatūros valdomos įmonės ir gamyklos liks be pigios darbo jėgos, kurios viena iš vergiško paklusnumo ir pigaus darbo sąlygų ir buvo ta, kad administracija per daug nekreipė dėmesio į dokumentų patikimumą.

Taigi greta oficialiai užsiregistravusių atsirado tam tikras skaičius ir kitokiu būdu perėjusių į legalią padėtį pasipriešinimo kovotojų. Alytaus apskrityje nuo birželio 14 d. iki rugpjūčio 20 d. atėjo registruotis 3734 žmonės, iš kurių 3514 vengiantys mobilizacijos, 27 dezertyrai ir tik 193 „banditai“ (partizanai)⁴⁷. Tačiau iš pastarųjų tik 74 žmonės atsinešė ginklus⁴⁸. Liepos 1 d. Trakų apskrityje užsiregistravo 1523 asmenys, kurių dauguma prisipažino vengę mobilizacijos, ir tik 18 atėjo su ginklais, todėl buvo spėjama, kad legalizacija pasinaudojo ir partizanai⁴⁹. Nepaisant NKVD–NKGB pastangų, Telšių apskrityje iki birželio pabaigos užsiregistravo tik 10 partizanų, rugpjūčio mėn. šis skaičius padidėjo iki 24, nors daugumą sudarė ven-

giantys mobilizacijos. Rugpjūčio 3 d. užsiregistravo 73 žmonės⁵⁰.

Kad vyksta nekontroliuojama partizanų legalizacija, liudijo ir nuolatiniai miestų NKVD–NKGB skyrių pranešimai. Rugsėjo 6 d. Klaipėdos NKVD viršininkas įspėjo savo kolegas, kad į Klaipėdą, režiminį ir pasienio miestą, stengiasi patekti ir nuolat apsigyventi „įvairus antisovietinis, nacionalistinis ir banditinis elementas“⁵¹. 1945 m. vasarą į buvusio Klaipėdos krašto apskritis persikėlę gyventi daug LLA Žemaičių legiono narių, su dokumentais Kaune apsigyveno nemaža Kėdainių apskrities Didžiosios Kovos apygardos vadų.

Objektyvus legalizacijos panaudojimo pasipriešinimui mechanizmas veikė toliau. Partizanus nuo okupantų apgaulės dažniausiai gelbėjo sporadinis veikimo pobūdis. Daugelio partizanų būrių nepasiekė pirmoji amnestijos banga arba jie, remdamiesi permainingu laukimo strategija, dar stipriai prognozavo esminius pokyčius birželio–liepos mėn. Vėliau, kol tarp partizanų vyko diskusija, atsiskleidė tikroji registracijos esmė.

1945 m. rugpjūčio mėn. legalizacijos problemą svarstė Antano Streikaus būrio, vasarą praleidusio Latvijos miškuose, vadovybė, bet tuo metu tie, kurie buvo užsiregistravę, pradėjo grįžti į mišką dėl nuožmių persekiojimų⁵². Rudenį vėl buvo svarstyta registracijos galimybė, tačiau sužinota, kad užsiregistravę Viktoras Lukošius ir Vladas Bernatavičius buvo sušaudyti be teismo, o Albinas Streikus vietoje nušautas, net nepriėmus registruotis⁵³.

Papilio valsčiuje su ginklais užsiregistravusius Audicką ir Vaitkevičių vėliau sribai nukankino ir numetė miestelio aikštėje⁵⁴.

Tik rugsėjo mėn. sprendimą dėl legalizacijos priėmė Tauro apygardos štabas; spren-

dimas buvo tobulas: būrių vadams leista legalizuoti visus partizanus, turinčius galimybę nuslėpti praeitį, bet partizanai privalėjo nutraukti ryšių su būriais⁵⁵.

Tikrosios legalizacijos vykdymo priemonės gąsdino daugelį kovotojų: likti partizanų daliniuose buvo saugiau negu pasiduoti priešui malonei ir būti sribų kankinamiems bei sunaikinamiems ne tik fiziškai, bet ir morališkai. Antai devyniolikmetis B. Vaičėno būrio partizanas Juozas Žaržojus-Jazminas nėjo registruotis, nors pagal amžių ir galėjo; jis baiminosi, kad priešas vers išduoti draugus⁵⁶. Aukštadvario, Semeliškių valsčiaus NKVD neleisdavo registruotis be ginklo, grasindavo represijomis, versdavo grįžti į būrį ir „fiziškai likviduoti vadus“⁵⁷. Vidaus agentu užverbuotas Romanas spalio 10 d. Onušio valsčiaus Lauzgionių kaime įviliojo į smogikų pasalą J. Stančiką-Mešką, kuris išeidamas iš trobos buvo sužeistas į kojas ir nenorėdamas pasiduoti gyvas susisprogdino granata⁵⁸. Spalio 20 d. Aukštadvario valsčiuje netoli Būdų kaimo tas pats išdavikas įviliojo į pasalą brolius Kabarų ir nužudė anksčiau užsiregistravusį Stasį; sužeistą Petrą sribai sekė iki bunkerio ir ten jis žuvo kartu su kitais 7 vyrais⁵⁹.

AMNESTIJA KAIP SLOPINIMO PRIEMONIŲ KOMPLEKSO DALIS

Vykdant amnestiją karinis spaudimas ne tik neatslūgo, bet dar labiau sustiprėjo. 1945 m. birželio–gruodžio mėn. okupantų kariuomenė sunaikino arba išsklaidė 21 Didžiosios Kovos apygardos partizanų būrį, žuvo apie 100 partizanų, o tuo pat metu legalizavosi 8 partizanų būriai, apie 50–60 asmenų⁶⁰. Birželio 1 d.–rugpjūčio 20 d. Švenčionių ap-

skrityje buvo įvykdyta 71 karinė operacija, per kurias nužudyti 75 ir suimti 67 partizanai bei 82 rėmėjai, o legalizavosi per šį laikotarpį tik 67 asmenys (iš jų 50 pasidavė su ginklu)⁶¹. Birželio mėn. iš Švenčionių ir Švenčionėlių valsčiuose veikusio Miškinio-Lapės būrio buvo nukauti 12, suimti 5 partizanai ir tik 3 užsiregistravo⁶². Vienam „legalizuotam“ partizanui vidutiniškai teko 2 žuvę ir 1-2 suimti partizanai. Be to, ir pati registracija – pasidavimas – dažniausiai buvo tiesioginė karinių operacijų išdava: Alytaus apskrityje po masinio siautimo rugpjūčio 20 d. užsiregistravo 188 žmonės, iš kurių 29 partizanai (su ginklu 14)⁶³. Visa tai pakankamai iškalbingai liudija okupantų politikos esmę, nesvarbu, kaip ji pasireiškė ar vadintųsi.

Ypač ryškiai tai atskleidžia Geležinio Vilko rinktinės „Lūšio“ partizanų grupės – Martyno Vičkačkos-Vasaros ir jo bendražių istorija. Rugpjūčio 4 d. naktį į 5 d. partizanai Onuškio, Daugų ir Alovės valsčiuose masiškai naikino kolaborantus (stribus bei šnipus). Atsakydami į tai rusai surengė operaciją, kuri laikytina kulminacine baudžiamąjo teroro politikoje. Operacijos vykdyti į Onuškio valsčių atvyko pats Vilniaus operatyvinio sektoriaus viršininkas plk. Rudyka, NKVD ir NKGB Trakų ir Alytaus apskričių viršininkai, LSSR NKVD–NKGB operatyvinė grupė ir gen. mjr. P. Vetrovas⁶⁴. Operacijos eigą kontroliavo Maskva: rugpjūčio 7 d. gen. lttn. I. Tkačenka pranešė NKVD komisarui L. Berijai ir NKGB komisarui V. Merkulovui, kad duotas įsakymas suimti partizanų rėmėjų šeimas, konfiskuoti jų turtą, ir kartu prašė leidimo „visus pagautus teroristus ir jų rėmėjus viešai sušaudyti arba pakarti vietoje“⁶⁵.

Maskva nedelsdama atsakė: kol nebus sugauti partizanai, P. Vetrovui ir Rudykai

draudžiama grįžti į Vilnių, nurodyta apie operacijos eigą pranešinėti kasdien, „su teroristų šeimomis ir rėmėjais susidoroti pačiu žiauriausiu būdu. Visas šeimas iškelti, turtą konfiskuoti. Sankciją šaudyti ir karti gausite papildomai“⁶⁶. Iki 9 d. vykdytas „šukavimas“ jokių rezultatų nedavė, tačiau baudėjai suėmė 60 žmonių, o Kareivonių kaime nužudė tėvą ir sūnų Striužickus⁶⁷. Gyventojai kaip įmanydami slėpėsi, kariuomenei artėjant viską metę bėgdavo: tiek Klepočių, tiek Migučionių tragedijos buvo aiški pamoka, ko galima tikėtis iš baudėjų.

Siekiant atkirsti partizanus „nuo slėptuvių ir tiekimo bazių“, rugpjūčio 15 d. Onuškio bei gretimuose Semeliškių, Aukštadvario, Daugų ir kituose valsčiuose turėjo būti vienu metu ištremta 123 šeimos (96 iš Alytaus ir 32 iš Trakų apskrities)⁶⁸. Per operaciją ištremtųjų atsirado daugiau – 128 šeimos: iš Onuškio valsčiaus buvo ištremtos 33 šeimos (115 asmenų), iš Semeliškių valsčiaus – 5 (25 asmenys), iš Aukštadvario valsčiaus Čižiūnų kaimo – Semenavičiaus šeima ir t.t. (šiuo atveju keršyta už A. Ramanausko-Vanago bei Didžiosios Kovos rinktinės partizanų veiksmus)⁶⁹.

Trėmimams buvo sutelktos didžiulės karinės pajėgos: 13-asis, 86-asis ir 220-asis pasienio pulkai, 266-ojo šaulių pulko batalionas, 105-oji atskiroji pasienio manevrinė grupė, 40 vietos NKVD–NKGB skyrių operatyvininkų, 620 sribų, 60 automašinų⁷⁰. Vienai tremtinių šeimai išgabenti buvo skirtas 1 NKGB operatyvininkas arba NKVD karininkas, 2–4 sribai, vykdomojo komiteto pirmininkas ir grupė kareivių atsižvelgiant į atstumą, operatyvinę padėtį, šeimos svarbą, bet ne mažiau kaip 8–10 žmonių konvojui ir ne mažiau kaip 5 žmonės tremiamos šeimos turtą surašinėjančių kolaborantų apsaugai.

Tremiamų šeimų sąrašai buvo įteikiami pora valandų prieš operacijos pradžią ir baudėjų grupės tuojau pat išvykdavo į vietą. Konspiracijos sumetimais neleista niekam pasišalinti; dviem šeimoms buvo skiriamas 1 sunkvežimis⁷¹. Ištremtųjų išgabenimo stotimi pasirinkta Varėna, tarpiniai punktai – valsčiuose, maršrutus saugojo trijų pasienio pulkų pajėgos, o stotį 86-asis pasienio pulkas apsupo žiedine gynyba. Operacija prasidėjo 4 val. ryto ir baigėsi 16 val. vakaro, sulaipinus tremtinius į vagonus⁷².

Po šios teroro „pamokos“ rusai griebėsi apgaulės: baudėjų grupių vadams „žvalgybos tikslu“ buvo suteikta teisė „atleisti“ kai kurias šeimas nuo trėmimo, siekiant prisivilioti deryboms gimines ir artimuosius; kvietė registruotis, žadėjo nebausti ir pan.⁷³ Antai Semeliškių valsčiaus Zabaraukos kaime ltn. Taranenka prisiviliojo deryboms vieną kaimo moterį ir „dovanojo“ atleidimą nuo trėmimo su sąlyga, kad įtikintų ir kitus kaimo gyventojus (ne vien partizanus) nesislėpti nuo kareivių⁷⁴. Toks rusų karininko „humanizmas“ lėmė, kad rugpjūčio 17–19 d. Semeliškių valsčiuje atėjo registruotis 11 partizanų, tarp jų būrio vadas Pranas Stasiūnas-Bijūnas⁷⁵.

Tokiomis aplinkybėmis kai kurie partizanai neatlaikė psichologinio terorizavimo ir apgaulinėjimų giminių bei artimųjų spaudimo, sudėjo ginklus ir mėgino registruotis, tačiau dauguma iškart buvo suimti. Onušio valsčiuje rugpjūčio mėn. buvo nužudyti 8 partizanai (ar pavadinti jais) ir suimti 89 partizanai bei rėmėjai, tarp jų ir ėjęs registruotis būrio vadas Martynas Vičkačka-Vasara⁷⁶.

Rugsėjo 30 d. Onuškyje surengtas „parodomasis NKVD karinio tribunolo procesas“,

kuriame buvo „teisiami“ pasidavę M. Vičkačka-Vasara ir kiti 5 partizanai, jiems buvo primesta visa atsakomybė už kolaborantų nubaudimą⁷⁷. Teismo spektaklis (bent jau režisūrinė jo versija) turėjo būti „įspūdingas“: procese dalyvavo 500 aplinkinių vietovių gyventojų, „apsipildamas prakaitu“ M. Vičkačka pasakojo „apie žmonių pjaustymus“, nuosprendis sušaudyti buvo sutiktas „audringais plojimais ir pritariamais šūksniais“, o advokatui iš salės buvo „paduotas raštelis, kaip jis galės ginti tokius nusikaltėlius“. Po teismo surengtas mitingas, kuriame kalbėjo penki oratoriai⁷⁸. Iš tikrųjų tai buvo įprastinė teismo parodija; joje gal ir dalyvavo keliasdešimt kolaborantų bei strybų, kuriems „procesas buvo verčiamas į lietuvių kalbą“. Nebuvo „masiško ir entuziastingo liaudies pasmerkimo“, nes viešai pakarti okupantai neišdrįso, ir „nuteistieji“ iškart buvo sušaudyti. Generolai I. Tkačenka, P. Vetrovas, Rudyka ir maršalas L. Berija laimėjo procesą prieš jaunesnįjį puskarininkį M. Vičkačką, tačiau ar tai iš tikrųjų buvo jų pergalė?

IŠVADOS

1945 m. sovietų okupacinės pajėgos išbandė vieną baisiausių ginklų modernaus karo sąlygomis – masinę psichologinę ataką, sudėję su negirdėto masto kariniu teroru, nukreiptu tiek prieš partizanus (kombatantus), tiek prieš jų rėmėjus – civilius gyventojus. 1945-ieji turėjo tapti pasipriešinimo pabaiga, tačiau pasipriešinimo dalyviai pasirodė esą stipresni ir sugebėjo ne tik atlaikyti šią ataką, bet ir tam tikrais atvejais pasinaudoti legalizacija savo naudai. Amnestija turėjo įtakos ir pasipriešinimo konsolidavimui or-

ganizaciniu atžvilgiu telkiant partizanus bei kūrimui centralizuotos vadovybės, galinčios parengti strategijas, kurios padėtų apsisaugoti nuo tokių atakų.

Amnestijos kaip slopinimo priemonės poveikio bei legalizacijos panaudojimo pasipriešinimui mechanizmo negalime traktuoti vienareikšmiškai. Ne visi užsiregistravę asmenys pasitraukė iš kovos „kaip pakeitę tak-

tiką“, ir šiuo atveju partizanų vadovybės požiūris į juos kaip į morališkai neatsparius bei neatlaikiusius kovos sunkumų ir pasidavusius priešui turi būti konceptualiai įvertintas atliekant istorinius tyrimus. Tačiau dalies partizanų sprendimą registruotis nulėmė tikrai objektyvios aplinkybės, ir subjektyvus apsisprendimas praktiškai neturėjo didelės reikšmės.

Nuorodos

¹ Partizano Ryto prisiminimai, *Partizano keliu*, Kaunas, 1990, p. 17.

² J. Bartašiūnas, *Su šaknimis išraukime pikčiausius lietuvių tautos priešus – lietuviškai vokiškuosius nacionalistus*, Vilnius, 1945, p. 7.

³ Lietuvos ypatingasis archyvas (toliau – LYA), f. K-1, ap. 3, b. 7/25, l. 121.

⁴ NKGB Rokiškio apskrities skyriaus 1944 m. rugpjūčio 12 d.–1945 m. rugsėjo 19 d. agentūrinio-operatyvinio darbo dokumentai (spec. ir ataskaitiniai pranešimai, apklausos protokolai ir kt.), *ibid.*, b. 4/8, t. 2, l. 6.

⁵ J. Bulavas, *Vokiškųjų fašistų okupacinis Lietuvos valdymas (1941–1944)*, Vilnius, 1969, p. 274.

⁶ A. Ramanauskas (Vanagas), *Daugel krito sūnų...*, Vilnius, 1991, p. 79.

⁷ NKGB Telšių apskrities skyriaus 1944 m. rugpjūčio 8 d.–1945 m. gruodžio 24 d. operatyvinės veiklos dokumentai (spec. ir ataskaitiniai pranešimai, apklausos protokolai ir kt.), LYA, f. K-1, ap. 3, b. 4/3, t. 1, l. 25; NKVD Telšių apskrities skyriaus 1944 m. rugsėjo 14 d.–1945 m. vasario 7 d. dokumentai, *ibid.*, l. 61.

⁸ J. Bartašiūnas, *op. cit.*, p. 6–7.

⁹ NKGB Šakių apskrities skyriaus 1944 m. rugpjūčio 8 d.–1945 m. gruodžio 31 d. operatyvinės veiklos dokumentai (pažymos, susirašinėjimo dokumentai, raportai, pareiškimai), LYA, f. K-1, ap. 3, b. 3, t. 1, l. 149.

¹⁰ LSSR NKGB 2-ojo skyriaus Šiaulių UO

1944 m. rugpjūčio 6 d.–gruodžio 31 d. dokumentai, *ibid.*, b. 4/12, t. 1, l. 95; b. 4/3, t. 1, l. 25.

¹¹ A. Ramanauskas (Vanagas), *op. cit.*, p. 79.

¹² LYA, f. K-1, ap. 3, b. 4/8, t. 3, l. 30, 37.

¹³ Piliečių, kaltinamų bendradarbiavimu su vokiečių tarnybomis, tardymo protokolų nuorašai (1961 m. vasario 1–13 d.), *ibid.*, ap. 8, b. 153 (23/4), t. 4, l. 71.

¹⁴ *Ibid.*, ap. 3, b. 16/54, l. 155–159.

¹⁵ *Ibid.*, b. 3, t. 1, l. 149.

¹⁶ *Ibid.*, l. 199.

¹⁷ *Laimėjome karą – laimėjome taiką*, New York, 1945, p. 40.

¹⁸ LYA, f. K-1, ap. 3, t. 1, l. 182–183.

¹⁹ *Ibid.*, l. 183.

²⁰ *Ibid.*, b. 4/8, t. 3, l. 30.

²¹ *Ibid.*, l. 113.

²² *Ibid.*, l. 237.

²³ NKGB Trakų apskrities skyriaus 1945 m. gegužės 26 d.–lapkričio 30 d. operatyvinės veiklos dokumentai, *ibid.*, b. 7/9, t. 2, l. 247.

²⁴ NKGB Trakų apskrities skyriaus 1945 m. spalio 5 d.–gruodžio 31 d. operatyvinės veiklos dokumentai, *ibid.*, t. 3, l. 26.

²⁵ A. Ramanauskas (Vanagas), *op. cit.*, p. 78.

²⁶ Kuročkos Vlodo, Stasio, g. 1923 m. Kaune, Jasinevičiaus Jono, Jono, g. 1918 m. Kėdainių apskrityje, baudžiamoji byla (1945 m. rugpjūčio 7 d.–1946 m. sausio 25 d.), LYA, f. K-1, b. 39199/3, l. 79.

²⁷ A. Ramanauskas (Vanagas), *op. cit.*, p. 100–101.

²⁸ *Ibid.*, p. 103.

²⁹ Ibid., p. 104.

³⁰ Partizano Boleslovo Eglinsko-Sauliaus užrašai, *Laisvės kovų archyvas*, t. 10, Kaunas, 1944, p. 230.

³¹ Bagdono Adolfo, Jono, ir kitų (iš viso 6 žmonių) baudžiamoji byla (1945 m. spalio 6 d.–1946 m. vasario 19 d.), LYA, f. K-1, b. P 18718, l. 1; Piliečių, kaltinamų bendradarbiavimu su vokiečių karine žvalgyba, tardymo protokolai (1948 m. liepos 27 d.–1950 m. rugpjūčio 28 d.), ibid., ap. 8, b. 64 (10/54), l. 245.

³² *Aukštaitijos partizanų prisiminimai*, Vilnius, 1996, p. 488.

³³ Ibid., p. 667.

³⁴ LYA, f. K-1, ap. 3, b. 4/8, t. 3, l. 38.

³⁵ S. Abromavičius, *Žaliojo Velnio takais*, Kaunas, 1995, p. 115.

³⁶ LYA, f. K-1, ap. 3, b. 7/9, t. 3, l. 2.

³⁷ Ibid., b. 4/13, t. 2, l. 354.

³⁸ MGB Kauno srities valdybos A skyriaus agentūrinė byla Nr. 43 „Sever“ („Šiaurė“). Būrio vadas Vilčinskas Jonas, Kazio (1950 m. vasario 20 d.–1953 m. lapkričio 20 d.), ibid., ap. 45, b. 6126, t. 3, l. 345.

³⁹ A. Ramanauskas (Vanagas), op. cit., p. 106.

⁴⁰ Ibid., p. 105.

⁴¹ Ibid.

⁴² LYA, f. K-1, ap. 3, b. 7/58, l. 43.

⁴³ A. Ramanauskas (Vanagas), op. cit., p. 105–106.

⁴⁴ LYA, f. K-1, ap. 3, b. 7/81, l. 120.

⁴⁵ Ibid., b. 7/58, l. 75.

⁴⁶ Ibid., l. 25.

⁴⁷ Ibid., b. 4/5, t. 1, l. 254.

⁴⁸ Ibid.

⁴⁹ Ibid., l. 220.

⁵⁰ Ibid., b. 7/81, l. 118, 140.

⁵¹ Ibid., b. 7/58, l. 52.

⁵² Streikaus Juozapo, Antano, Streikaus Izidoriaus, Antano, Krasausko Vlado, Jono, baudžiamoji byla (1961 m. spalio 5 d.–1962 m. gegužės 5 d.), ibid., b. 47200/3, t. 1, l. 75.

⁵³ Ibid., l. 115.

⁵⁴ *Aukštaitijos partizanų prisiminimai*, p. 667.

⁵⁵ LYA, f. K-1, ap. 3, b. 36/10, l. 148.

⁵⁶ Žaržojaus Juozo, Kazio, g. 1926 m. Obelių rajone, baudžiamoji byla (1957 m. gruodžio 14 d.–1958 m. rugpjūčio 14 d.), ibid., b. 44839/3, t. 1, l. 195.

⁵⁷ NKGB Trakų apskrities skyriaus 1944 m. rugpjūčio mėn.–gruodžio 31 d. operatyvinės veiklos dokumentai, ibid., ap. 3, b. 4/13, t. 2, l. 314.

⁵⁸ Ibid., l. 337.

⁵⁹ Ibid., l. 335; b. 7/9, t. 3, l. 104.

⁶⁰ Ibid., b. 2/4, l. 187.

⁶¹ NKGB Švenčionių apskrities skyriaus 1944 m. rugpjūčio 12 d.–1946 m. rugpjūčio 14 d. agentūrinio-operatyvinio darbo dokumentai, ibid., b. 4/7, l. 398.

⁶² Ibid.

⁶³ NKGB Alytaus apskrities skyriaus 1944 m. lapkričio 23 d.–1945 m. vasario 28 d. agentūrinės-operatyvinės veiklos dokumentai: spec. pranešimai apie kovą su pagrindžiu ir kt., ibid., b. 4/5, t. 1, l. 254.

⁶⁴ Ibid., l. 145.

⁶⁵ Ibid., l. 144.

⁶⁶ Ibid., l. 147.

⁶⁷ Ibid., b. 7/9, t. 2, l. 128.

⁶⁸ Vilniaus operatyvinio sektoriaus NKVD užnugario apsaugos kariuomenės štabo 1945 m. balandžio 26 d.–rugpjūčio 23 d. operatyvinės suvestinės apie lietuvių–lenkų pagrindį, spec. pranešimai apie „Žaliojo Velnio“, A. Ramanausko būrių sunaikinimo operacijas, Lietuvoje besislapstančių Vokietijos armijos karių suėmimą, tardymo protokolai, ibid., ap. 18, b. 58 (1/10), l. 372.

⁶⁹ Ibid., l. 353; ap. 3, b. 4/5, t. 1, l. 254; b. 4/13, t. 2, l. 304.

⁷⁰ Ibid., ap. 18, b. 1/10, l. 372.

⁷¹ Ibid.

⁷² Ibid., l. 373.

⁷³ Ibid., l. 353.

⁷⁴ Ibid.

⁷⁵ Ibid., l. 361.

⁷⁶ Ibid., ap. 3, b. 4/12, t. 2, l. 304.

⁷⁷ Ibid., b. 4/5, t. 2, l. 235.

⁷⁸ Ibid., l. 235–237.

Kęstutis Kasparas

SOVIET OCCUPATION ACTIONS TO DEMORALISE AND BREAK UP LITHUANIAN RESISTANCE IN THE SUMMER OF 1945

S u m m a r y

In 1945 the Soviet occupational forces launched a dreadful weapon, mass psychological attack, against Lithuania. The attack, combined with drastic military terror, was aimed both at Lithuanian partisans (combatants) and their supporters.

In February 9, 1945 the Lithuanian SSR government issued proclamation to Lithuanian nation. The proclamation of the collaborative Lithuanian government pledged to “pardon” the “faults” to resistance participants. Meanwhile the Soviet propaganda advocated the amnesty as an act of humanity, striving to cease the meaningless blood shed and thus preserve Lithuanian nation. Later the issue served as a good excuse for local collaborators. Many years they claimed that they pursued the policy of peaceful preservation of Lithuanian nation.

The granted amnesty harboured an implication of treason to those who determined to lay down the arms.

The Lithuanian SSR NKVD–NKGB secret instruction of April 5, 1945 No 0033/11, is the evidences of it. The instruction gave the directions of how to recruit the amnestied underground participants and how to use them against resistance movement.

Armed resistance in Lithuania, according to the Soviets, had to be done for in 1945. But resistance leaders and many other participants guessed the plans of the Soviet occupants and their collaborators. Moreover, the movement took some advantage of the situation. The amnesty facilitated the consolidation of resistance organisations and the rise of centralised leadership. Consequently the resistance leaders could work out preventive strategy for corresponding enemy tactics.